

Shermatova Uljamol Shopulat qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim kafedrasini o'qituvchisi
uljamol2193@gmail.com

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning zamonaviy metodik asoslarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Ekologik muammolarning kuchayib borishi yosh avlodda ekologik ong, mas'uliyat va madaniyatni erta bosqichda shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Muallif maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarining psixologik-pedagogik xususiyatlarini inobatga olgan holda ekologik tarbiyaga oid samarali metod va vositalarni tahlil qiladi hamda ularni o'quv jarayoniga integratsiyalash bo'yicha takliflar beradi. Shuningdek, dars va darsdan tashqari faoliyatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan o'yinli, amaliy, axborot texnologiyalariga asoslangan yondashuvlar asoslab beriladi. Maqola maktab boshlang'ich ta'lim tizimida ekologik tarbiyani kuchaytirishga xizmat qiladi va pedagoglar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, ekologik ong, metodik asoslar, darsdan tashqari faoliyat, o'quvchilarni tarbiyalash, innovatsion metodlar, tabiatga mehr, ekologik faoliyat, o'yinli metodlar, amaliy mashg'ulotlar.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ОСНОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы совершенствования современных методических основ формирования экологической культуры у учащихся начальных классов. Усиление экологических проблем вызывает необходимость формирования экологического сознания, ответственности и культуры у подрастающего поколения с раннего возраста. Автор статьи анализирует эффективные методы и средства экологического воспитания с учетом психолого-педагогических особенностей младших школьников и предлагает пути их интеграции в образовательный процесс. Также обоснованы подходы, основанные на игровых, практических и информационно-технологических методах, которые можно применять как на уроках, так и во внеурочной деятельности. Статья способствует укреплению экологического воспитания в системе начального образования и имеет практическое значение для педагогов.

Ключевые слова: Начальное образование, экологическое воспитание, экологическая культура, экологическое сознание, методические основы, внеурочная деятельность, воспитание учащихся, инновационные методы, любовь к природе, экологическая деятельность, игровые методы, практические занятия.

IMPROVING THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMING ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. This article explores the issues of improving modern methodological foundations for the formation of ecological culture among primary school students. The growing severity of environmental problems highlights the need to foster ecological awareness, responsibility, and culture in the younger generation from an early age. The author analyzes effective methods and tools of ecological education, taking into account the psychological and pedagogical characteristics of primary schoolchildren, and offers proposals for their integration into the educational process. In addition, the article substantiates approaches based on play-based, practical, and information technology methods that can be used both in lessons and

extracurricular activities. The article contributes to strengthening ecological education in the primary school system and has practical significance for educators.

Key words: *Primary education, environmental education, ecological culture, ecological awareness, methodological foundations, extracurricular activities, student upbringing, innovative methods, love for nature, ecological activities, play-based methods, practical exercises.*

Kirish. Dunyoda tabiatni muhofaza qilish jahon hamjamiyatining muhim global muammosiga aylandi. Jumladan, o'tgan davr mobaynida dunyo jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish barobarida, insonlarga ekologik barqaror hayot sharoitini yaratish har bir davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Ayni paytda ekologik inqiroz va halokatlar oldini olishning tarixiy zaruriyati bu qarashlarni nazariy ong darajasiga ko'tardi. Shu munosabat bilan umumbashariy, mintaqaviy va mahalliy ekologik xavf, uning kelib chiqish sabablari, inson va tabiat, jamiyat orasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirish, ekologik halokatga yo'l qo'yimaslik hozirgi kunning muhim muammolaridan hisoblanadi.

Tahlil va natija. Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy masala sifatida aholi o'rtasida ekologik madaniyatni yanada keng targ'ib qilishni hamda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ekologik ta'lim-tarbiya berish sifatini yaxshilash, shu o'rinda insonning tabiatga nisbatan ijtimoiy ekologik munosabatlari asosida axloqiy-madaniy mazmunga ega bo'lishi keltirilgan. Mazkur vazifalar umumta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni takomillashtirish mazmunini yanada rivojlantirishni taqozo etadi.

Darhaqiqat, Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni so'zsiz amalga oshirish, Respublika hududlaridagi ekologik muammolar yechimiga ta'lim tizimini yanada rivojlantirish orqali hissa qo'shish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish, ekologik tafakkur va ekologik madaniyatini shakllantirish, ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishdan iboratdir [8].

Xususan, o'quvchi yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi kunning muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Ekologik madaniyatning asosini, shubhasiz, ekologik ta'lim - tarbiya tashkil etadi. Bugungi ekologik holat ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini ya'ni maktabgacha ta'lim muassasalaridan tortib oily ta'lim bosqichlarini ham qamrab oladi. Chunki, muayyan aniq maqsadlarga yo'naltirilgan ekologik ta'lim - tarbiya natijasida o'quvchi yoshlarning ekologik madaniyatini shakllantirish, ularda tabiatga nisbatan ongli munosabatda bo'lish malakalarini tarkib toptirish, ekologik madaniyatni tizimli va izchillikda olib borish dolzarb masalalardan biri sifatida nazarda tutish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati nihoyatda beqiyos. Bugungi kunda tabiatdan ongli ravishda foydalanish va o'quvchilar qalbida tabiatga mehr-muhabbat uyg'otish hamda tejamkorlikka o'rgatish muhim sanaladi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish, yosh avlod qalbida atrof-olamga nisbatan hurmat hissini rivojlantirish muhim jarayon hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida, biz pedagoglar zimmasiga katta ma'suliyat yuklaydi.

O'quvchilarga ekologik madaniyatni singdirishning ilmiy-nazariy jihatlarini tadqiq etgan holda amaliy - tarixiy bilimlar tizimi bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlash zarur. Bu yondashuv pedagogikada ekologik madaniyatni shakllantirishning zamini bo'lib xizmat qilgan holda, ekologik ta'lim konsepsiyasiga muvofiq tabiat bilan o'zaro munosabatlarni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtirishga imkon bergan holda "Ekologik madaniyat" omilining tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi.

Ekologik madaniyat - bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir.

Jumladan, ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bu - atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik tizim barqarorligini ta'minlash, aholi hayoti va salomatligini saqlash, iqlimning

o'zgarishi, suv resurslarining kamayib ketishi, atmosferaning ifloslanishi, tuproq degradatsiyasi, cho'llashuv jarayonlari bioxilma-xillik va o'rmonzorlarning qisqarishi, tabiiy boyliklarning sifat va miqdorini oshirish va tabiatni muhofaza qilish bugungi kunning ustuvor masalalaridan biri hisoblanadi.

Ekologik madaniyatni o'zlashtirgan o'quvchi o'z faoliyatini atrof-muhitni oqilona boshqarish talablariga bo'ysundiradi, atrof-muhitni yaxshilash to'g'risida g'amxo'rlik qiladi, uning yo'q qilinishiga va ifloslanishiga yo'l qo'ymaydi hamda atrof-muhitga inson tomonidan yetkaziladigan zararlarni kamaytirish borasida zaruriy ishlarni amalga oshiradi. Albatta bu jarayon inson salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatib qolmasdan, bolalarni ham bu borada sog'lom fikr yuritishga undaydi.

Ta'lim jarayonida milliy-ma'naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirish natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni boyitish imkoniyati vujudga keladi. Bu esa ta'lim jarayonini mazmunan takomillashtirish va uning samaradorligini ta'minlashga ko'maklashadi.

Shuningdek, ma'naviyatli inson o'zining hayotiy faoliyati mohiyatini anglovchi, o'z-o'zini tahlil qilishga moslashgan, muntazam ravishda o'zini takomillashtirishga moyil, o'z-o'zini rivojlantirishga intiladigan, aqliy jihatdan o'sishga harakat qiladigan shaxsdir. Uning ehtiyojlari atrof-muhit, tabiiylik, mehr-muhabbat, go'zallikka bo'lgan munosabatini belgilaydi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik madaniyatni takomillashtirish vositasi sifatida maydonga chiquvchi yaratuvchilik nimanidir o'zgartirishga, yangilik yaratishga, fikrlashga majbur qiluvchi ehtiyoj hisoblanib, u o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish, ya'ni mustaqil o'rganish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. O'zini- o'zi anglash va o'zligini ifodalashga bo'lgan ehtiyoj o'quvchilarni o'z faoliyatida ma'lum bir ijobiy natijalarga erishish, o'quvchilar jamoasida obro'-e'tibor qozonish, atrof-muhit ta'siri va uni inson salomatligidagi roli borasida harakatga keltiruvchi vosita bo'lib, o'quvchilarda o'zini - o'zi hurmat qilish, o'zligini anglash, o'zini - o'zi boshqarish, o'zini - o'zi tarbiyalash, tozalikka rioya qilish, gigiyenik talablarni amalga bajarish kabi ko'nikmalarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish va takomillashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etuvchi vositalardan biri muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyoj bo'lib, bu ma'lum bir vazifalarni mas'uliyat bilan bajarish orqali ko'zlangan natijalarga erishishga xizmat qiluvchi, o'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantirish orqali ijodiy faoliyatga yetaklovchi ehtiyoj hisoblanadi.

Jumladan, N.Bozorovning tadqiqot ishi talabalarda ekologik madaniyatni shallantirishning ilmiy-pedagogik asoslariga bag'ishlangan bo'lib, unda tabiat bilan inson o'rtasida o'zaro oqilona mas'uliyatli munosabat tarkib topadi. Shuningdek, ekologik madaniyatning asosiy tarkibiy qismini ekologik ong tashkil etadi. Ekologik ong inson bilan tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ifodalovchi bilim, tushuncha, tasavvur, munosabat, harakatlari majmui deb ta'kidlaydi.

N.Nishonovning ilmiy-tadqiqot ishlarida ekologik madaniyatga: "Ekologik madaniyat - bu tabiatni muhofaza qilish, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish, ekologik his-tuyg'ularning shakllanishi, faol hayotiy nuqtai nazarda turish, ekologik bilimga ega bo'lishdan iborat" deb ta'rif beradi va uning shakllanish mexanizmini ekologik bilim, ekologik ong, ekologik madaniyat, ekologik his-tuyg'u, ekologik e'tiqod, ko'nikma, malaka va nihoyat ekologik faoliyat tarzida ko'rsatadi.

Sh.Avezovning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'quvchilarning o'kashunoslik faoliyatini tashkil etish jarayonida ekologik ta'lim-tarbiya mazmuni bo'lib, unda asosiy e'tibor o'quvchilardagi ekologik madaniyat tushunchasining nazariy sharhlanishi va uning o'lkashunoslik ishlari jarayonida shakllantirilishiga qaratilganligi ta'kidlab o'tilgan.

N.Ashurovning ta'kidlashicha, "Ekologik madaniyat" tushunchasi kishilarning tabiatga munosabat darajasini tavsiflaydi. Ekologik madaniyatli kishi tabiatga, atrof - muhitga o'z tuqqan onasidek munosabatda bo'ladi. Shuningdek, tabiatni o'z uyidek ko'radi, uni doimo e'zozlab, toza, musaffo holatda saqlashga harakat qiladi.

Yuqoridagi yondashuvdan kelib chiqqan holda ta'kidlash joizki, tarbiyaning tabiat-muvofiqligi talqinida tashkil etib insonning tabiiy rivojlanishi jarayonida, o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim masalalardan hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchilarning diqqati, xotirasi, individual tipologik xususiyati va fikrlash jarayonining o'ziga xosligini har taraflama o'rganish, tabiiy va ijtimoiy - atrof-muhit birligi, yaxlitligi tamoyiliga muvofiq holda ekologik madaniyatli va ma'naviy qadriyatlarga tayanib ta'lim-tarbiyani tashkil etish bugungi kunning dolzarb malalasidir.

Xulosa. Xususan, ekologik ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion yondashuv tizimi joriy etilsa, insoniyat tabiat, atrof-muhit va kosmos bilan obyektiv zarur darajadagi aloqadorlikka erishish va o'zaro uyg'unlikni shakllantirish mumkin. Tabiat bilan uyg'un yashash, inson uning bir bo'lagi, degan tushuncha va gumanistik g'oyalarni singdiruvchi ta'limning dasturiy tizimi bugungi kunda o'zini oqlamayotgandek, nazarimizda. Tabiiy resurslar haqidagi noto'g'ri tushunchalarning paydo bo'lganligi, tugab - bitmas manba degan yondashuvni ustunlik qilishi va tabiiy elementlarning odamga xayolan bo'ysundirishga bo'lgan intilishning hali ham barham topmaganligi ekologik muvozanatni buzishga, ekotizimlarni yo'q qilishga asos bo'lib qolmoqda.

Suningdek, aholi o'rtasida ekologik madaniyatni tushunchasini keng targ'ib qilish hamda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ekologik tarbiya berish sifatini yaxshilash, aholi salomatligini mustahkamlashda sifat ko'rsatkichlarini yaxlitlashtirish bo'yicha manzilli va maqsadli chora-tadbirlar amalga oshirish vazifalari belgilab berilgan. Mazkur vazifalar umumta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish mazmunini takomillashtirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shermatova, U. (2024). Ecological Education In Primary Classes Formation Of Pedagogical Conditions Of Development. *World Bulletin Of Social Sciences*, 33, 49-53.
2. Shermatova, U. (2024). Ecological Education Teaching In Primary Class Methodology. *Pedagogical Cluster-Journal Of Pedagogical Developments*, 2(4), 97-105.
3. Uljamol Shermatova. (2023). Development Of Ecological Education In Primary Class. *Open Access Repository*, 9(10), 152–157.
4. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich Ta'limda Ekologik Xafvsizlik Madaniyatini Takomillashtirish. //Муаллим Хем Узлуксиз Билимлендириў. Илмий-Методикалык Журнал №2 Issn 2181-7138 Некис-2022. -Б. 93-97.
5. Shermatova, U. S. (2024). Boshlang 'Ich Sinf O 'Quvchilarida Ekologik Madaniyatni Rivojlantirish Xususiyatlari. *Inter Education & Global Study*, (10), 373-379.
6. Shermatova, U.S. (2024). Boshlang'ich Sinflarda Ekologik Ta'limni Rivojlantirish Metodikasi. *Inter Education & Global Study*, (4 (1)), 50-56.
7. Avezov Sh. Maktabda ekologik tarbiya. -Toshkent: O'qituvchi, 1992. - 62 b.
8. Ашурова Н. Экологическое воспитание учащихся 3-4 классов сельских школ: Автореферат дис... канд. пед. наук. - Ташкент, 1993. -18 с.
9. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinflarda fanlararo ekologik tarbiya. //Zamonaviy ta'lim. - 2018. -11-son. - B. 53-58.